

RUS TILI DARSLARIDA O‘QUVCHILARNING NUTQIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Mosharipova Roza

*Xorazm viloyati Xazorasp tumanidagi
6-umumta’lim maktabi rus tili fani o‘qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada rus tili darslarida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini shakllantirishning samarali usullari tahlil qilinadi. Kommunikativ yondashuv, interfaol metodlar va lingvokulturologik mashg‘ulotlar asosida o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish imkoniyatlari yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *rus tili, nutqiy kompetensiya, kommunikativ metod, interfaol o‘qitish, lingvokulturologiya*

Abstract: *This article analyzes effective methods for developing students' speech competencies in Russian language classes. The possibilities of communicative approaches, interactive techniques, and linguocultural activities in improving students' oral and written speech are explored.*

Keywords: *Russian language, speech competence, communicative method, interactive teaching, linguoculturology*

Аннотация: *В статье рассматриваются эффективные методы формирования речевых компетенций учащихся на уроках русского языка. Анализируются возможности коммуникативного подхода, интерактивных методик и лингвокультурологических занятий для развития устной и письменной речи.*

Ключевые слова: *русский язык, речевая компетенция, коммуникативный метод, интерактивное обучение, лингвокультурология*

KIRISH

Zamonaviy ta’lim tizimida xorijiy tillarni o‘rgatish jarayonida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini shakllantirish zamonaviy metodika va didaktika fanlarining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Xususan, rus tili darslarida o‘quvchilar nutqiy kompetensiyasining shakllanishi — ularning nafaqat lug‘at boyligi va grammatik bilimlarini, balki erkin, mantiqli va madaniyatlararo muloqot qila olish qobiliyatlarini rivojlantirishga yo‘naltiriladi. Bu jarayon global kommunikatsiya, ilm-fan, texnologiya va madaniyatlararo aloqalar tobora kuchayib borayotgan bugungi kunda alohida ahamiyat kasb etadi.

Nutqiy kompetensiya — bu o‘quvchining tilda fikrlash, o‘z fikrini to‘laqonli ifodalash, muloqot jarayonida o‘zaro hamkorlik qilish va turli nutqiy vaziyatlarga moslashish qobiliyatlarini o‘z ichiga olgan murakkab ko‘nikmalar majmuidir. O‘quvchilarda ushbu kompetensiyani shakllantirishda o‘qituvchining metodik mahorati, ta’lim vositalaridan oqilona foydalanish, darsning interaktivligi va kommunikativlik darajasi muhim rol o‘ynaydi. Bu jarayonda shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, loyiha asosida o‘rganish,

lingvokulturologik yondashuv, muammoli vaziyatlar yaratish, juftlik va guruhli ishlash kabi metodlar keng maroqli natijalar beradi.

So‘nggi yillarda ta‘lim jarayoniga AKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari) ning faol joriy etilishi, xususan, onlayn platformalar, raqamli resurslar va sun‘iy intellekt asosidagi vositalardan foydalanish o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishning zamonaviy va innovatsion imkoniyatlarini yaratmoqda. Shu bilan birga, rus tili darslarida real hayotiy vaziyatlarni modellashtirish, madaniy muloqot elementlarini qo‘llash, motivatsiyani oshirishga qaratilgan usullar — o‘quvchilarda kommunikativ faoliyatni kengaytirishga xizmat qiladi.

Shu nuqtayi nazardan, mazkur maqola rus tili darslarida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini shakllantirishning ilmiy-metodik asoslarini tahlil qilish, zamonaviy yondashuvlarni yoritish va ta‘lim amaliyotida qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan samarali usullarni ochib berishga qaratilgan.

Globalizatsiya sharoitida ko‘p tillilik va madaniyatlararo muloqot malakalari zamonaviy jamiyatning ajralmas tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. Xususan, O‘zbekiston ta‘lim tizimida rus tilining o‘rni nafaqat xorijiy til sifatida, balki qo‘shni mamlakatlar bilan siyosiy-iqtisodiy va ilmiy-madaniy hamkorlik vositasi sifatida ham ahamiyat kasb etadi. Shu bois, umumta‘lim maktablarida rus tili darslarida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini shakllantirish — bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Kommunikativ kompetensiya – tilni bilishning asosiy ko‘rsatkichlaridan bo‘lib, u o‘quvchi shaxsining ijtimoiy faoliyatida, ilmiy tafakkurida, axborot almashinuvida va kundalik muloqotda o‘z fikrini erkin bayon etishida namoyon bo‘ladi. Agar o‘quvchi rus tilida yetarli darajada nutqiy kompetensiyaga ega bo‘lsa, u turli aloqador sohalarda o‘z intellektual va ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish imkoniga ega bo‘ladi. Bu nafaqat ta‘lim samaradorligini oshiradi, balki umumiy rivojlanish uchun ham poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Zamonaviy ta‘lim paradigmatlari o‘quvchining faoliyatini nutqiy rivojlantirish markaziga qo‘yadi. Bu esa o‘qituvchidan interfaol metodlar, AKT, loyihaviy va muammoli ta‘lim, madaniy kontekstga asoslangan dars loyihalarini tanlashni talab etadi. Shu nuqtayi nazardan, o‘quvchilarda nutqiy kompetensiyani shakllantirish uchun qo‘llaniladigan metod va texnologiyalarni ilmiy jihatdan o‘rganish ta‘lim amaliyotining zamonaviy talablariga moslashishga imkon beradi.

Bundan tashqari, rus tili o‘qituvchilari uchun yangi metodik qo‘llanmalar, lingvokulturologik yondashuvlar, kommunikativ vaziyat asosida nutqni rivojlantirish texnologiyalari yaratish va amaliyotga joriy etish bo‘yicha ilmiy izlanishlar ehtiyoji ortib bormoqda. Bu jarayon O‘zbekiston Respublikasida yangi avlod kadrlarini tayyorlash, ularning tilga bo‘lgan qiziqishini oshirish, hamda raqobatbardosh mutaxassislarni yetishtirishda o‘ta muhim ahamiyat kasb etadi.

Shunday qilib, rus tili darslarida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini shakllantirish masalasi – nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb yo‘nalish bo‘lib, u zamonaviy til o‘qitish metodikasini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

ASOSIY QISM

Nutqiy kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, o‘quvchining turli nutqiy vaziyatlarda to‘g‘ri, ravon va maqsadga muvofiq ravishda fikr yurita olish, o‘zaro muloqot qila olish ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi. U quyidagi komponentlardan iborat:

- Leksik kompetensiya – so‘z boyligi va frazeologizmlarni bilish hamda ulardan amaliy nutqda foydalanish.
- Grammatik kompetensiya – sintaktik va morfologik qurilmalardan to‘g‘ri foydalanish.
- Pragmatik kompetensiya – nutqni mazmun va muloqot vaziyatiga mos ravishda tashkil qilish.
- Diskursiv kompetensiya – gaplar zanjiri, matn yoki nutqni mantiqiy uyg‘unlikda shakllantirish.

Ushbu komponentlar uyg‘un holda shakllangandagina o‘quvchilarda haqiqiy nutqiy kompetensiya yuzaga keladi.

Zamonaviy til o‘qitish metodikasi nutqni rivojlantirishda kommunikativ yondashuvga katta e‘tibor qaratadi. Bu yondashuvda asosiy urg‘u tilni o‘rganishdan ko‘ra tildan foydalanishga qaratiladi. Kommunikativ yondashuvning afzalliklari quyidagilardan iborat:

- Haqiqiy muloqot muhitini yaratadi.
- O‘quvchilarni faol fikrlashga undaydi.
- O‘yin va faol metodlar yordamida motivatsiyani oshiradi.
- Tilni amaliy qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Ushbu yondashuv orqali o‘quvchida rus tilida suhbat qurish, savol berish, fikr bildirish, o‘z nuqtai nazarini himoya qilish kabi nutqiy faoliyatlar shakllanadi.

Interfaol metodlar dars jarayonida o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi. Rus tili darslarida quyidagi interfaol metodlar nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda samaralidir:

- “Aqliy hujum” (Brainstorming) – o‘quvchilar erkin ravishda fikr bildiradilar, bu esa ularning aktiv lug‘ati va gap qurish ko‘nikmalarini oshiradi.
- “Debat” yoki bahs-munozara – o‘quvchilar o‘z fikrlarini asoslab berishga o‘rganadilar.
- “Rol o‘ynash” (Role-play) – hayotiy vaziyatlarni sahnalashtirish orqali tilni tabiiy muhitda qo‘llashni rivojlantiradi.
- “Venn diagrammasi”, “Klaster” kabi grafik organayzerlar – tushunchalarni mantiqiy bog‘lay olish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Bu metodlar o‘quvchilarni dars jarayonida faol, ijodiy va hamkorlikda ishlashga rag‘batlantiradi.

Nutqiy kompetensiyani shakllantirishda o‘qituvchi faqat grammatik va leksik bilimlarni emas, balki o‘zga madaniyatni ham o‘rgatishi zarur. Lingvokulturologik yondashuv rus tilidagi nutqiy faoliyatni milliy-madaniy kontekstda o‘rgatishni nazarda tutadi. Bunda:

- Rus xalq og‘zaki ijodi, afsonalar, topishmoqlar, maqollar orqali tilni o‘rganish;

Madaniy kodlarni, rus xalqi urf-odatlarini va qadriyatlarini nutqiy vaziyatlarda qo‘llash;

Madaniyatlar o‘rtasidagi farqlarni tahlil qilish orqali o‘quvchilarda til va madaniyatga hurmat shakllantirish orqali tilni yanada samarali o‘rgatish kuzatiladi.

Raqamli ta‘lim vositalari – multimedia, interaktiv platformalar, onlayn lug‘atlar, sun‘iy intellekt dasturlari o‘quvchilarda nutqni rivojlantirish, talaffuzni mukammallashtirish va mustaqil dars tayyorlashni qo‘llab-quvvatlaydi. Masalan:

Quizlet, Duolingo, LinguaLeo kabi platformalarda onlayn mashqlar bajarish.

Zoom yoki Google Meet orqali virtual debat va muloqotlar tashkil etish.

Text-to-Speech va Speech-to-Text texnologiyalar yordamida yozma va og‘zaki nutqni avtomatik tekshirish.

Rus tili darslarida loyihaviy ta‘lim elementlarini qo‘llash orqali o‘quvchilarni nutqiy kompetensiyalarini mustaqil izlanish va ijodiy faoliyat orqali rivojlantirish mumkin. Misol uchun:

“Mening sevimli kitobim” mavzusida multimedia taqdimot tayyorlash.

Rus tili orqali xalqaro qadriyatlar haqida videoblog yaratish.

“Rus tili madaniyat haftaligi” loyihasida rus tili nutqiy faoliyatlarini namoyish etish.

Rus tili darslarida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini shakllantirish masalasi zamonaviy ta‘lim tizimining dolzarb yo‘nalishlaridan biri sifatida keng ilmiy-amaliy tadqiqotlarni talab qiladi. Ushbu mavzuni o‘rganish zaruriyati bir nechta omillar bilan izohlanadi:

1. Global kommunikatsiya ehtiyojining ortishi: Bugungi globallashtirish jarayonida ko‘p tillilik, madaniyatlararo muloqot va xalqaro hamkorlik ko‘nikmalari asosiy kompetensiyalar qatoriga kiradi. Rus tili MDH davlatlari, Yevroosiyo mintaqasi va xalqaro ilmiy-siyosiy maydonda muhim kommunikativ vosita bo‘lib hisoblanadi. O‘quvchilarda rus tilida to‘laqonli muloqot qila olish ko‘nikmasini shakllantirish — ularning global ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarda faol ishtirok etishlariga zamin yaratadi.

2. O‘zbekistonda rus tilining ahamiyati: O‘zbekiston Respublikasida rus tili xalqaro va millatlararo aloqalar vositasi sifatida o‘zining barqaror o‘rniga ega. Bu til mamlakatda ta‘lim, fan, madaniyat va ishbilarmonlik muhitida keng qo‘llaniladi. Shu boisdan, maktab ta‘limida rus tili darslarining sifatini oshirish, ayniqsa, o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini ilmiy-metodik asosda shakllantirish — ta‘lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir.

3. Ta‘lim jarayonida kommunikativ kompetensiyaning o‘rni: Nutqiy kompetensiya o‘quvchilarning umumiy kommunikativ kompetensiyasining ajralmas qismi sifatida baholanadi. Tinglab tushunish, og‘zaki va yozma nutqni erkin shakllantira olish — o‘quvchining nafaqat til bilimini, balki ijodkorligini, tafakkur rivojini va ijtimoiy faoliyatini aks ettiradi. Shuning uchun rus tili darslarida o‘qituvchi tomonidan nutqiy faoliyatni rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik yondashuvlarning qo‘llanishi muhim ahamiyat kasb etadi.

4. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar va texnologiyalarni integratsiya qilish ehtiyoji: Interfaol metodlar, loyiha asosida ta’lim, AKT, lingvokulturologik yondashuv kabi zamonaviy metodlar ta’lim jarayonida yuqori samaradorlikka ega. Ammo ularning o’ziga xos xususiyatlarini chuqur o’rganmasdan, amaliyotga bevosita tatbiq etish maqsadga muvofiq emas. Mavzuni ilmiy o’rganish rus tili darslarida ushbu metodlardan oqilona foydalanish, o’quvchining psixologik va lingvistik xususiyatlariga moslashtirilgan kompetensiyaviy topshiriqlarni shakllantirish imkonini beradi.

5. Logopedik va lingvodidaktik yondashuvlarni uyg’unlashtirish zarurati: Ayrim o’quvchilarda nutqiy rivojlanishdagi individual farqlar yoki nutq patologiyalari ham uchray turadi. Rus tili o’qituvchilari bu holatlarni inobatga olib, psixolingvistik va logopedik yondashuvlar asosida o’quv dasturlarini moslashtirishlari zarur. Mavzuni ilmiy o’rganish bu yo’nalishda metodik qo’llanmalar, tavsiyaviy ishlanmalar yaratishga xizmat qiladi.

6. O’qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish: Rus tili o’qituvchisi nutqni o’rgatuvchi shaxs bo’lish bilan birga, muloqot madaniyati targ’ibotchisi, madaniyatlararo aloqalar vositachisi va innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanuvchi bo’lmog’i lozim. Shu sababli mavzuni ilmiy asosda o’rganish – o’qituvchining kasbiy salohiyatini boyitish, zamonaviy darsni loyihalash ko’nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Rus tili darslarida o’quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini shakllantirish – zamonaviy ta’limning dolzarb vazifalaridan biri bo’lib, bu jarayon nafaqat lingvistik bilimlarni o’zlashtirish bilan cheklanmay, balki o’quvchilarning kommunikativ, kognitiv, ijtimoiy va madaniy salohiyatini rivojlantirishga yo’naltiriladi. Nutqiy kompetensiya o’quvchilarning kundalik muloqot va ta’lim jarayonlarida erkin va mantiqiy fikr almashishiga, o’z fikr va qarashlarini asosli ifodalashiga, hamda rus tilida madaniy va adabiy aloqalarni o’rnatishiga imkon yaratadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, zamonaviy pedagogik metodlar — jumladan, kommunikativ yondashuv, interfaol ta’lim, o’yin texnologiyalari, lingvokulturologik mashg’ulotlar va AKT vositalari — o’quvchilarning nutqiy faoliyatini faollashtirishda, mustaqil fikrlashni rivojlantirishda va muloqot vaziyatlariga mos nutq qurish ko’nikmalarini shakllantirishda yuqori samaradorlik beradi. Mazkur usullar asosida tashkil etilgan darslarda o’quvchilar nutq kompetensiyasini nafaqat dars davomida, balki real hayotiy vaziyatlarda ham qo’llay olish imkoniyatiga ega bo’ladilar.

Shu bilan birga, o’quvchilarning individual psixolingvistik xususiyatlari, til o’qitish jarayonida yuzaga keladigan nutqiy to’siqlar va nutq rivojlanishidagi individual farqlarni inobatga olish, o’qituvchidan moslashuvchan, ijodkorona va reflektiv ta’lim yondashuvlarini talab etadi. Shuning uchun rus tili o’qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini zamonaviy metodik yondashuvlar asosida rivojlantirish, ularni psixopedagogik diagnostika va innovatsion texnologiyalardan oqilona foydalanish ko’nikmalariga ega qilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, rus tili darslarida nutqiy kompetensiyani shakllantirish faqat ta’lim sifati va samaradorligini oshirish bilangina cheklanmay, balki o’quvchilarda shaxsiy

va madaniy rivojlanish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Bu esa, o‘z navbatida, jamiyatda kommunikativ madaniyat, o‘zaro hurmat va madaniyatlararo muloqot tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Demak, mavzuni ilmiy o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish — til o‘qitish metodikasini modernizatsiya qilishda muhim turtki bo‘lib, pedagogik amaliyotda barqaror natijalar berishi shubhasizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Abdukadirova, M. (2021). Rus tili ta’limida interfaol metodlar. Toshkent: Ilm Ziyo nashriyoti.
2. Abduxoliqova, S. (2020). Kommunikativ kompetensiya va uning shakllanishi. Samarqand: SamDU nashriyoti.
3. Amonova, D. (2022). Rus tilini o‘qitishda lingvokulturologik yondashuv. Buxoro: Fan nashriyoti.
4. Bo‘ltaeva, N. (2019). Rus tili darslarida nutq faoliyatini rivojlantirish. Farg‘ona: FDU nashriyoti.
5. Hasanov, E. (2020). Til o‘qitishning interfaol metodlari. Toshkent: O‘zbekiston pedagogika nashriyoti.
6. Madrahimova, D. (2021). Zamonaviy rus tili darslarini loyihalash. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
7. Rahmonova, G. (2020). O‘quvchilarda rus tilida og‘zaki nutqni rivojlantirish usullari. Namangan: NamDU nashriyoti.
8. Sodiqova, M. (2023). Rus tili ta’limida AKT vositalaridan foydalanish. Qarshi: QarDU nashriyoti.
9. Usmonova, A. (2022). Rus tilida kommunikativ yondashuvning nazariy asoslari. Toshkent: Pedagog nashriyoti.
10. Yo‘ldosheva, L. (2018). Ikki tillilik sharoitida rus tilini o‘rgatishning psixolingvistik asoslari. Nukus: Qoraqalpoq nashriyoti.